

Pilietinės visuomenės tyrimo teorinės perspektyvos

Irmina Matonytė

Vilniaus socialinių tyrimų institutas,
Saltoniškių 58, Vilnius

Straipsnyje apžvelgiama, kaip pilietinės visuomenės sampratą ir reiškinį nagrinėja filosofai, politologai, sociologai bei viešojo administravimo specialistai. Tokiu palyginamuoju būdu atskleidžiamas pats pilietinės visuomenės daugiaprasmiškumas ir daugiaplaniškumas. Gvildinama ir istorinė perspektyva (kaip pilietinė visuomenė iš filosofinės abstrakčios kategorijos perslinko vadybinio taikomojo pobūdžio interpretacijų link). Pateikiama ir komentuojama nemažai empirinių duomenų, kurie įvairių tyrinėtojų buvo surinkti būtent pilietinės visuomenės analizės tikslais. Lietuvių mokslininkų darbai pristatomi plačiame pasaulyje pripažintų teorijų ir akademių autoritetų praktinių išvalgų kontekste. Išryškintas tarpdisciplininio požiūrio į pilietinę visuomenę reikalingumas ir potencialas.

Raktažodžiai: *pilietinė visuomenė, viešosios gėrybės, interesų grupės, savanorystė, administravimas.*

Keywords: *civil society, public goods, interest groups, volunteerism, administration.*

Įvadas

Pilietinė visuomenė yra plačiai vartojama sąvoka. Kartais akademinėje bendrijoje ginčijamasi, ar *pilietinė visuomenė* iš vis yra mokslinė sąvoka, nes ji taip plačiai vartojama, jog susidaro vaizdas, kad tai tik populistinis ar poetiškas žodžių žaismas. Kita vertus, plačiojoje visuomenėje į šią viešąją diskursą prigijusią sąvoką žiūrima įtariai – kaip į kažkokiam dreblio kaulo bokšte iškaltą slaptažodį, mažai ką bendro teturintį su realiu kasdieniniu žmonių gyvenimu. Tokioje pilietinės visuomenės interpretacijų įvairovėje ir įtampoje tiesiog būtina apžvelgti įvairias pilietinės visuomenės sampratas bei aptarti, kokiomis prielaidomis remiantis, kokiais modeliais grindžiant ir kokiais empiriniais būdais bei stebėjimais nustatomas ir analizuojamas pilietinės visuomenės turinys (visuomeninė veikla, nevyriausybinių organizacijų, piliečių dalyvavimas ir t.t.). Sąlygiškai galima išskirti keturias pilietinės visuomenės interpretacijų paradigmas: filosofinę etinę ir kultūrologinę, politologinę, sociologinę bei viešojo administravimo. Kiekvieną jų aptarsime išsamiau.

1. Filosofinė etinė ir kultūrologinė paradigma

Ši paradigma arba žvelgia nelaikiškai (laiko veiksnį visai ignoruoja), arba remiasi istorine laiko

samprata (tolimojo horizonto perspektyva), abstrakčiais modeliais ir nevengia normatyviškumo. Pagrindinis jos atskaitos taškas – *civilizacijos* (etimologiškai šis žodis siejamas su *civil* – pilietinis ir *city* – miestas), priešinos *barbariškumui* (arba *kaimietišku- mui*), idėja. Tad konkretinant ir kalbama apie miesto kultūros generuojamas vertybes, elgsenos principus ir papročius, turint mintyje tai, kad istoriškai piliečiai buvo glaudžiai susiję su gyvenimu ir veikla mieste. Perėjimą nuo kaimo kultūros prie miesto kultūros galėtų simbolizuoti dorumo principo transformacija į mandagumo, tolerancijos ir nesavanaudiškumo principą, t.y. asmeninio sąžiningumo, diktuojamo neginčijamos tradicijos (dievobaimingumo ir socialinio spaudimo), pokytis į individualizuotą nuostatą, kad galima ir reikia gyventi vadovaujantis ne tik asmeninės naudos ir patogumo išskaičiavimais, bet ir pagal viešųjų interesų bei viešųjų gėrybių logiką. Išsilavinimas čia yra svarbiausias civilizuotumą (pilietiškumą) skatinantis veiksnys. Išminčių visuomenė (Sokratų kolektyvas) būtų aukščiausia ir visavertiškiausia *pilietinės visuomenės* išraiška).

Ši kolektyvinio veiksmo dilema plačiai aptariama šiuolaikinėje filosofijoje. Ypač aktualios yra racionalaus pasirinkimo, arba kitaip – žaidimų teorijos, išvalgos. Vis dėlto tuo nemalonus ir nenaudingas *nevisuomeniškumo* reiškiniu plačiai domėtasi ir praeities filosofų. Pavyzdžiui, XVIII amžiaus škotų filosofas David Hume pateikė paprastą alegoriją, kuri atskleidžia esminę problemą, su kuria susiduria racionalus bendruomeniškumas: „Tavo javai pribrendę šiandien, maniškiai tokie bus rytoj. Mums abiem būtų naudinga, kad aš su tavim padirbėčiau šiandien, o tu man

Irmina Matonytė – Vilniaus socialinių tyrimų instituto vyriausioji mokslo darbuotoja, socialinių mokslų daktarė.

El. paštas: Irmina_Matonyte@fc.vdu.lt

Straipsnis įteiktas redakcijai 2003 m. vasario mėn.; recenzuotas; parengtas spaudai 2003 m. balandžio mėn.

padėtum rytoj. Aš nejučiu tau jokių simpatijų ir žinau, kad tu man taip pat. Todėl aš nesistengiu tavo labui, o jei aš su tavim dirbčiau savo labai tikėdamasis, jog tu atsilyginsi, žinau, kad man teks nusivilti ir veltui tikiuosi tavo dėkingumo. Taigi aš palieku tave dirbti vieną; tu elgiesi su manim taip pat. Pjūties laikas baigiasi, ir mes abu prarandam savo derlių dėl tarpusavio pasitikėjimo ir garantijos stygiaus“ [8, p.214]. Vienintelis Hume ir kitų filosofų implikuojamas priešnuodis tokiai nevisuomeniškumo situacijai įveikti yra žmonių saviukla, švietimas, sąmoningumo augimas.

Kitas svarbus filosofinio požiūrio į pilietinę visuomenę aspektas – tai ilgą laiką suabsoliutintu laikytas *valstybės* vaidmuo. *Valstybę* filosofai ilgus amžius suvokė kaip įvairialypę pilietinės visuomenės aplinką ir valstybinius interesus laikė tobuliausiu pilietinės visuomenės veiklos orientyru. Aristotelis rašė: „Visos bendrijos yra ne kas kita kaip didžiosios valstybinės bendrijos dalys. Bendrijos nariai veikia kartu, kad įgytų kokią nors naudą ir patenkintų kokius nors gyvenimo poreikius. (...) Visos šios bendrijos yra pajungtos valstybinei bendrijai, nes pastaroji siekia ne laikinos naudos, bet to, kas naudinga visą gyvenimą“ [1, p.5]. Tik XVII–XVIII amžiuose suklestėjusioje liberalizmo filosofijoje valstybė ir pilietinė visuomenė pradėtos suvokti kaip skirtingus dalykus reiškiančios sąvokos ir struktūros. John Locke politinės valdžios ir pilietinės visuomenės atskyrimą pagrindė prigimtinių teisių ir visuomenės kontrakto teorijomis. Jis pabrėžė, kad iš prigimties „žmonės visiškai laisvai savo nuožiūra veikia, disponuoja savo nuosavybe ir asmeniu (...), neprašdami niekieno leidimo. (...) Visi žmonės iš prigimties yra šioje būklėje ir jie išlieka joje tol, kol savo pačių sutarimu padaro save vienos ar kitos visuomenės nariais“ [2, p.15]. Šioje epochoje prasideda filosofiniai svarstymai, kas atsirado pirma – pilietinė visuomenė ar valstybė, koku pagrindu jos veikia, kas yra geriau, teisingiau ar priimtinau asmens, laikino kolektyvo, istorinių bendruomenių požiūriu (Alexis de Tocqueville, Karl Marx). Ši vertybinė moralinė diskusija ilgainiui sąlygojo išvalgas apie kintamą (evoliucinį) pilietinės visuomenės pobūdį ir politinės kultūrinės lyderystės-hegemonijos svarbą (Hėgelis, Gramsci). Habermas plėtojo šias teorijas, kurdamas *viešosios sferos* sampratą, kurioje išryškėja laisvomis piliečių (verslo atstovų) iniciatyvomis pagrįstų sambūrių, reguliarių susitikimų, pasikeitimo naujienomis ir informacija vaidmuo, kitaip tariant – pabrėžiama istorinė žiniasklaidos reikšmė pilietinės visuomenės tapsmui. XX amžiuje suklestėjusiose socialiniuose moksluose pilietinės visuomenės tematika ypač išpopuliarėjo. Jų reiškiamų požiūrių įvairovė atspindi pilietinės visuomenės kaip reiškinio nevienareikšmiškumą, sudėtingumą, vidinį prieštarinumą ir iš to kylantį plėtros potencialą.

Savonoriškas asociacijas akcentuojančios teorijos (žr. 1 lentelę) esmine prielaida (ir siekiamybe) laiko pliuralistinę visuomenę, kurioje klesti daugybė lygiaverčių ir lygiasvorių interesų grupių. Valstybė čia atstovauja kone *absoliučiam blogiui*, o individų ekonominiai interesai nublinksta prieš jų bendruomeniškumo iniciatyvas. Tai, sakytume, yra be galo gražus ir optimistinis vaizdas, tačiau realios tikrovės jis neatspindi net ir labiausiai pliuralistišku (pvz. JAV ar Skandinavijos kraštu) atveju.

1 lentelė. Socialinių teorijų, aiškinančių pilietinę visuomenę, klasifikacija pagal G.Hyden (parengta pagal [11, p. 46]):

Pabrėžiami privatus ekonominiai interesai	Pabrėžiama politinės valdžios ir pilietinės visuomenės sąsaja, vieningumas		Pabrėžiamos savonoriškos asociacijos
	Neo-marksizmas	Konstitucinę tvarką akcentuojančios teorijos	
	Neo-liberalizmas	Savonoriškas piliečių asociacijas akcentuojančios teorijos	
	Pabrėžiamas politinės valdžios ir pilietinės visuomenės skirtumas, antagonizmas		

Konstitucinę tvarką akcentuojančios teorijos įrodinėja valstybės ir pilietinės visuomenės pozityvios sąveikos galimybes ir potencialą. Čia ieškoma tikroviškų būdų, kaip teisiniais mechanizmais suderinti valstybės veiklą ir pilietiškumo raišką. Dažniausiai tokiam požiūryje ypač pabrėžiami „legalistiniai“ aspektai, teisės ekspertų nuomonė, ir taip ypač susiaurinamos filosofinės (apibendrinančios) analizės ir prognozės galimybės.

Neoliberalizmas į pilietinę visuomenę žvelgia daug mažiau palankiai ir atkreipia dėmesį į tai, jog valstybė (ir netgi nedemokratinė) dažnai atlieka esminį vaidmenį, formuodama ekonominę šalies gerovę, ir pilietinės akcijos gali būti ne tik kad nesveikintinas, bet tiesiog ir nepageidautinas reiškinys. Ši teorinė perspektyva ypač gabi ir vaisinga reformuojamų (kuriančių rinkos ekonomiką) šalių atveju. Švelnesnė šios teorijos atmaina yra korporatyvizmas, teigiantis, kad naudingai veikti gali valstybės kontroliuojamos stiprios interesų grupės.

Neomarksizmas taip pat akcentuoja ekonominių veiksnių svarbą, tik kitaip negu neoliberalizmas įžvelgia valstybės ir pilietinės visuomenės dermės galimybę. Vis dėlto pilietinė visuomenė čia yra iškraipoma ir redukuojama arba į masišką visuome-

ninį sąjūdį (socialinį judėjimą), arba į visuomenės aukščiausių sluoksnių interesus ginančių ir išreiškiančių interesų grupių rinkinį.

Žlugus komunizmui, socialinės filosofijos kūrėjai ėmėsi uždavinio aptarti pilietinės visuomenės reikšmę naujoje santvarkoje. Vengrų kilmės amerikiečių filosofas Andrew Arato į mokslinį kontekstą gražino *politinės kultūros* sąvoką ir suformulavo dvi tezes, skirtas būtinoms ir pakankamoms pokomunistinės demokratinės plėtros sąlygoms apibūdinti. Pirma, neinstitutionalizavus pilietinės visuomenės, suvoktos pačia plačiausia prasme, neįmanoma išplėtoti politinės kultūros, kuri reikalinga tam, kad naujos demokratijos būtų išvermingos ir išvengtų destruktivių autoritarizmo ir populiarumo ciklų. Tai reiškia, kad revoliucinę socialinę mobilizaciją turi pakeisti sąmoningas institucijų kūrimas ir stiprinimas. Antra, pilietinė visuomenė, reikalinga demokratinės politinės kultūros reprodukcijai, gali būti sukurta ir apginta tik dvilypio proceso, ribojančio kolonizuojančias administracinio aparato ir rinkos ekonomikos tendencijas, pagrindu sukuriant naujas šių subsistemų socialinės kontrolės formas [3, p.489].

Panašiai pilietinės visuomenės problematiką formuluoja ir socialinės filosofijos lyderis pokomunistinėje Lietuvoje Marius Povilas Šaulauskas: pilietinė visuomenė yra „pagrindinė revoliucinio pokomunistinio kismo vykdytoja; (...) ir svarbiausias socialinės atskirties pažabojimo laidas. Todėl, turėdami galvoje revoliucinį socialinės kaitos pobūdį, klausiamo: kaip visa apimančios permainos, galinčios sukelti nesulaukiamą nepageidaujamų socialinių reiškinių ir vertybių krizės protrūkį, atliepė kasdienei jų blaškomo žmogaus būčiai ir jo pilietinei laikysenai, t. y. kokia yra ir kaip klostėsi pilietinės visuomenės ir socialinės atskirties struktūra dešimtmetės socialinės kaitos požiūriu?“ [4, p.37]. Autorius antrosios Lietuvos Respublikos pilietinės visuomenės raidoje išvelgia dvi pakopas. „Pirmojoje – revoliucinės socialinės raidos – fazėje vyko itin spartus pilietinės visuomenės struktūrinio karkaso formavimasis. (...) Antrojoje – evoliucinėje – fazėje pilietinės visuomenės diferenciacijos ir jos institucijų kismo tempas pastebimai lėtėjo. (...) Pirmojoje raidos fazėje pilietinės visuomenės – tiek NVO, tiek ir žiniasklaidos, Bažnyčios bei universitetų – aktyvumas buvo visų pirma politinio ir kultūrinio pobūdžio, o antrojoje pakopoje vis labiau ryškėjo socialinis kultūrinis pilietinės veiklos kryptingumas“ [4, p.45-46]. Šiai pokomunistinės Lietuvos pilietinės visuomenės raidos trajektorijai antrina su ja organiškai susijusios *socialinės atskirties* kaitos dinamika. Revoliuciniu laikotarpiu ji “nepaprastai sumenko, įgyvendinus ekonomines, kultūrinės ir politines (visų pirma žmogaus) teises; evoliuciniu tarpsniu (...) tapo palyginti stabili ir nuspėjama, o kaita – labiau priklausomo-

ma ne nuo politikos, o nuo prieštaringos socialinių, ekonominių ir kultūrinių veiksmų visumos” [4, p.49].

Apibendrinant galima teigti, kad filosofinėje etinėje ir kultūrologinėje paradigmoje pilietinė visuomenė iškyla kaip tariama realybė, socialinio gyvenimo aura, skatinanti pažangą, toleranciją, mažinanti asmens abejingumą savo ir kito laisvei bei pareigoms, plečiant individo ir ypač kolektyvų raiškos galimybes politinės santvarkos (valstybės) ir istorinio laiko atžvilgiu. Išsilavinusi, susipratusi, gerbianti privačią nuosavybę ir iniciatyvą, gebanti telktis ir spręsti įvairiausias problemas plati bendruomenė – toks yra filosofams priimtinas trumpas *pilietinės visuomenės* aprašas.

2. Politologinė paradigma

Ši paradigma į *pilietinę visuomenę* žvelgia siauriau. Civilizacinį kontekstą ji redukuoja į demokratine aplinką, demokratinį režimą ir demokratines tradicijas. Politologai pilietinę visuomenę suvokia kaip būtiną konsoliduotą, perspektyvios demokratijos sąlygą, sudedamąją jos dalį. Pilietinė visuomenė apibrėžiama remiantis nuo valdžios nepriklausomų savanoriškų sambūrių egzistavimu ir nekarinio (civilinio) elemento dominavimu pagrįsta valstybės valdžia. Pagrindinė mintis čia ateina iš Alexis de Tocqueville dažnai cituojamo XIX amžiuje sukurto veikalo: kiek ir kokių nepriklausomų savanoriškų organizacijų reikia, kad demokratija veiktų? Svarbu ne tik organizacijų skaičius, bet ir tai, kam jos atstovauja bei kokia jų veiklos kokybė.

Aktualią politologinę tyrimų metodiką iliustruoja *pilietinės visuomenės indeksas* (angl. *Freedomhouse index*) ir jo tikslinimas pagal kitų tarptautinių palyginamųjų duomenų bazių analizę, konkrečiai, Tarptautinę socialinių apklausų programą (*International Social Survey Programme, ISSP*), Vidurio ir Rytų Europos Eurobarometrą (*Central And Eastern Eurobarometer, CEEB*) bei Tarptautinio skaidrumo korupcijos suvokimo indeksą (*Transparency International Corruption Perception Index, CPI*) [5, p.151-170]. Pilietinės visuomenės (*Freedomhouse*) indeksas remiasi informacija apie NVO skaičių šalyje ir duomenimis apie teisinę aplinką, kurioje jos veikia (įregistravimo paprastumą, teises, vyriausybinių priežiūrą, mokesčius, aprūpinimą bei prieigą prie informacijos). Viešosios nuomonės apklausose atsižvelgiama į du aspektus: NVO veiklos aktyvumą, lygį, pobūdį ir valstybės atstovų palankumą arba nepalankumą NVO. Ypač svarbiu elementu laikomos profsąjungos (ar yra laisvų profesinių sąjungų, kiek darbininkų joms priklauso, ar jų skaičius auga, ar mažėja). Teoriškai indeksas apima skalę nuo 1 (klestinti pilietinė visuomenė) iki 7 (pilietinės visuomenės visiškai nėra). Kai kurių Vidurio ir Rytų Europos valstybių

pilietinės visuomenės indeksai pateikti 2 lentelėje. Pastaraisiais metais šis indeksas tose valstybėse mažai kito: Baltarusijoje per 1997–1998 jis nukrito 0,5 punkto, 17 šalių išliko nepakitęs, 3-ose valstybėse nukrito 0,25 punkto ir 6 šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, pakilo 0,25 punkto.

2 lentelė. **Pilietinė visuomenė Vidurio ir Rytų Europoje (Freedomhouse indeksas)**
(parengta pagal [12])

Vengrija	1,25	Rumunija	3,75
Lenkija	1,25	Rusija	4,00
Čekija	1,50	Albanija	4,25
Slovėnija	2,00	Gruzija	4,25
Lietuva	2,00	Ukraina	4,25
Latvija	2,25	Kirgizija	4,50
Estija	2,25	Azerbaidžanas	5,00
Slovakija	3,00	Bosnija	5,00
Mongolija	3,25	Kazachstanas	5,00
Armėnija	3,50	Serbija	5,00
Kroatija	3,50	Tadžikistanas	5,25
Bulgarija	3,75	Baltarusija	5,75
Makedonija	3,75	Uzbekistanas	6,50
Moldova	3,75	Turkmėnistanas	7,00

Remiantis kitais duomenimis, vien *Freedomhouse* indeksas nėra pakankamas indikatorius šalies pilietinės visuomenės paveikslui apibūdinti. Pavyzdžiui, narystė profsajungose nėra itin iškalbus ir tikslus pilietinės visuomenės matmuo. Narystės profsajungose požiūriu Lenkija turi labai silpną pilietinę visuomenę (85,2 proc. apklaustųjų namų ūkių neturėjo nė vieno savo atstovo profsajungose), o Rusijos – gana stiprią pilietinę visuomenę (čia tik 38,2 proc. apklaustųjų namų ūkių neturėjo nė vieno savo atstovo profsajungose) [5, p.155]. Teisingiau yra klausti, ar profsajungos daro įtaką valstybės gyvenimui, ar gyventojai jaučia jas veikiančias. Šitaip pakreipus klausimą, pilietinės visuomenės vaizdas gana akivaizdžiai pakinta. Pasirodo, kad po gausybės profsajungų priedanga slypi realus darbininkų teisių nepaisymas, išskirtinis prioritetas darbdavių interesams. Panašių pilietinės visuomenės vaizdo korektūrų atsiranda ir įdėmiau panagrinėjus piliečių religinės praktikos įpročius, paramos (pinigais ir savo laiku) įvairiems projektams apraiškas, dalyvavimą demonstracijose, pasitikėjimą vietos savivaldos ir kitomis valdžios institucijomis, pagarbą žmogaus teisėms ar korupcijos suvokimą. Pagal visus minimus kriterijus pilietinės visuomenės situacijos paveikslas įvairiose šalyse yra visai kitoks negu rodo *Freedomhouse*. Tai galima išryškinti *korupcijos suvokimo indeksu*, atspindinčiu „pilietinės doros“ (gebėjimo ir polinkio atskirti viešuosius ir privačiuosius interesus) laipsnį. Šio indekso

reikšmių skalėje rodiklis 0 reiškia, kad valstybė yra labai korumpuota, 10 – kad valstybė labai švari/skaidri. Pagal šį indeksą sureitinguotos Vidurio ir Rytų Europos valstybės pateiktos 3 lentelėje.

3 lentelė. **Korupcijos suvokimo indeksas**
(parengta pagal [13])

Vokietija	8.0	Rumunija	3.3
Slovėnija	6.0	Kroatija	2.7
Estija	5.7	Moldova	2.6
Vengrija	5.2	Ukraina	2.6
Čekija	4.6	Armėnija	2.5
Lenkija	4.2	Rusija	2.4
Lietuva	3.8	Albanija	2.3
Slovakija	3.7	Gruzija	2.3
Baltarusija	3.4	Kazachstanas	2.3
Latvija	3.4	Kirgizija	2.2
Bulgarija	3.3	Jugoslavija	2.0
Makedonija	3.3	Uzbekistanas	1.8

Latvija čia atsiduria netikėtai žemoje pozicijoje, o Baltarusija pakyla per nemažai pakopų. Estija atrodo geriau už Vengriją, Lenkiją, Lietuvą. Rusija gerokai smukteli. Vis dėlto šie du reitingai (*Freedomhouse* ir korupcijos suvokimo) yra panašūs ir pokomunistinės pilietinės visuomenės būklės apžvalgoje iš esmės ko nors nekeičia. Tačiau pastebimos variacijos ir skirtumai, atsirandantys dėl naudojamų skirtingų kintamųjų, išreiškia tokių matavimų sąlygiškumą ir redukuojamąjį pobūdį. Jie svarbūs ir iškalbingi palyginamosiose studijose (laike ir tarp šalių), tačiau mažai naudingi ieškant atsakymo į subtilesnius klausimus „kodėl?“ Ne veltui politologinis aspektas akcentuojamas teorinėse studijose ir yra kaip tam tikras orientyras stambioms tarptautinėms organizacijoms, tačiau jis mažai naudingas šalies vidinių procesų specialistams, politikams praktikams ir kitiems pilietiniais klausimais besidomintiems asmenims. Kaip sakoma, politologiniais instrumentais fiksuojami ribuliai vandens paviršiuje, nustatoma esminė juos sukelianti priežastis (audra, įkritęs akmuo, išnėrusi žuvis ir pan.), tačiau taip ir lieka neaišku, kas vyksta giliau, kokia to ribuliavimo perspektyva.

Apibendrinant galima pasakyti, kad politologinės paradigmos duomenų šaltiniai yra įstatymų bazė, kiekybinės organizacijų ir piliečių veiklos raiškos bei nuomonių apklausų duomenys, jie plačiai naudoja sąlyginių indeksų principą ir ekspertų vertinimus. Politologai pilietinę visuomenę suvokia kaip absoliutų gėrį, teigiamybę, ir visos jų rekomendacijos linksta liberalizmo, pliuralizmo (geriau be religinių organizacijų), valstybės ribojimo ir pilietinės visuomenės stiprinimo bei skatinimo kaip demokratijos garanto, pasekmės ir tikslo kryptimi.

2.3. Sociologinė paradigma

Politikos ir ekonomikos sociologinė paradigma pirmiausia žvelgia į įvairius problemos aspektus šalies viduje ir tarptautiniam palyginimui sudaro platesnės apibendrintos duomenų bazės galimybes. Čia plačiai taikomas aprašomosios procentinės išraiškos principas. Pilietinės visuomenės tema atliekamų socialinių kiekybinių tyrimų dauguma priskirtina būtent šiai politikos ir ekonomikos sociologijos paradigmai. Šios paradigmos studijos į pilietinę visuomenę leidžia pažvelgti per piliečių ir jų kolektyvų iniciatyvų, nesiejamų su pelno troškimu, prizmę: domisi, kuriose veiklos srityse ir kokiais klausimais pilietinės visuomenės raiška aktyvi arba pasyvi, kaip piliečiai dalyvauja tokioje veikloje (lyderystė, filantropija, savanoriškumas, darbo rinkos savitumai), kaip tokios organizuotos iniciatyvos bendrauja arba konkuruoja tarpusavyje (įskaitant ir santykius su žiniasklaida) ir su valstybe. Platesniam ir aukštu moksliniu lygiu aprobuotam suvokimui verta detaliau pagvildinti Johnso Hopkinso universiteto Pilietinės visuomenės studijų centro koordinuojamo nepelno sektoriaus tyrimų rezultatus, paskelbtus didelį atgarsį sukėlusioje 1999 m. išleistoje knygoje. [6]. Šioje studijoje pristatomos 22 Vakarų ir Vidurio Europos, Lo-

tytynų Amerikos, Šiaurės Amerikos, Azijos ir Artimųjų Rytų šalys (deja, šis projektas neapėmė nė vienos iš Baltijos šalių). Projekte visos nepelno organizacijos pagal veiklos pobūdį buvo suskirstytos į 12 grupių: kultūros ir poilsio, mokymo ir tyrimų, sveikatos, socialinių paslaugų, aplinkosaugos, namų ūkio ir raidos, teisės ir politikos, filantropijos ir savanorystės tarpininkų, tarptautines organizacijas, religines organizacijas, verslo ir profesinių asociacijas (sąjungas) ir kitas organizacijas (nepriskirtas nė vienai iš 11 klasifikacinių pozicijų). Religinės organizacijos išskirtos ir tirtos atskirai bei kartu su kitomis NVO. NVO padėčiai aprašyti buvo naudoti keturi pagrindiniai kintamieji: išlaidos, įdarbinimas, savanoriai, pajamos. Iš pastarųjų išskirti trys šaltiniai: mokesčiai ir pajamos už suteiktas paslaugas, viešojo sektoriaus kontribucijos, filantropija arba privatus finansavimas.

Šioje studijoje išryškėjo NVO gausa atskirose veiklos srityse ir šalių skirtumai pagal NVO iniciatyvų ir valstybės arba verslo remiamų iniciatyvų pasiskirstymą. Svarbiausi rodikliai – kokią įtaką NVO daro darbo rinkai, t.y. kuriose srityse ir kiek žmonių sukuria darbo vietas, bei NVO pajamų ir išlaidų struktūra – iš kur, kiek pajamų gaunama ir kam išleidžiama – atspindėta 4–7 lentelėse.

4 lentelė. Darbo vietos NVO pagal veiklos sritį ir regioną/šalį (be religinių organizacijų) 1995 m., procentais (parengta pagal [6, p.478])

Regionas/ Šalis	Kultūra	Švietimas	Sveikata	Socialinės paslaugos	Aplinkos apsauga	Plėtra	Teisė	Filantropija	Profesinės ir kita	NVO dalis darbo rinkoje
Vakarų Europa	10,1	28,1	21,9	27,0	0,8	5,5	2,5	0,2	3,9	7,0
JAV	7,3	21,5	46,3	13,5	0,0	6,3	1,8	0,3	2,9	7,8
Izraelis	5,9	50,3	27,0	10,9	0,8	1,0	0,4	2,0	1,9	9,2
Japonija	3,1	22,5	47,1	16,6	0,4	0,3	0,2	0,2	9,7	3,5
Australija	16,4	23,3	18,6	20,1	0,5	10,8	3,2	0,1	7,1	7,2
Vidurio Europa	34,9	17,7	8,3	12,0	3,3	6,3	2,8	2,8	10,9	1,1
Lotynų Amerika	10,6	44,4	12,2	10,3	0,5	7,0	0,7	0,3	14,0	2,2
Vidurkis:	14,4	30,2	19,6	18,3	1,1	5,8	1,9	0,8	8,0	4,8

Įdomu tai, kad sektorinė NVO priklausomybė atskirose šalyse ir regionuose labai skiriasi: pavyzdžiui, JAV didelė dalis veikiančių NVO yra susitelkusios sveikatos apsaugos srityje, Vakarų Europoje – švietimo ir socialinių paslaugų sferoje, o Vidurio Europoje didžiausią dalį pilietinių iniciatyvų pritraukia kultūra. Pastebime, kad Lotynų Amerikoje, Vidurio Europoje ir Japonijoje yra neproporcingai daug NVO yra profesinių sąjungų ir asociacijų grupėje. Ir dar vienas svarbus sektorinio NVO pasiskirstymo rodiklis – Vidurio Europa stebina dideliu aplinkos apsaugos organizacijų tankiu.

Kitas svarbus ir į akis krintantis pastebėjimas – NVO svoris darbo rinkoje priklauso nuo politinės ir

ekonominės šalies santvarkos ir bendruomenės tradicijų: ilgą demokratijos istoriją turinčios JAV ir Vakarų Europa turi ekonomiškai svarbias NVO, o NVO stiprumą Izraelyje tikriausiai dera aiškinti remiantis kultūriniais šios visuomenės bruožais ir savita vienijamąja bendruomenine patirtimi. Pagaliau ši lentelė rodo ir apverktiną NVO situaciją Vidurio Europos darbo rinkoje.

Šeštoje lentelėje pateikiami duomenys papildomai žinias apie NVO vietą sektorinio darbo pasidalijimo požiūriu šalyse ir regionuose, atsižvelgiant į savanorišką veiklą. Vakarų Europoje NVO svoris darbo rinkoje išauga 147 proc., JAV – 153 proc., Vidurio Europoje – 154 proc. Sritys, pritraukiančios daugiausia

savonorių, šalyse ir regionuose skiriasi, tačiau visur gana imli savanoriams yra kultūros, socialinių paslaugų, aplinkos apsaugos, teisinės pagalbos bei

profesinio atstovavimo veikla (kalbant apie pastarąją, būtina daryti išlygą – ji Vidurio Europoje ir Lotynų Amerikoje savonorių praktiškai neturi).

5 lentelė. Darbo vietos NVO pagal veiklos sritį ir regioną/šalį (be religinių organizacijų, įskaitant savonorius) 1995 m., procentais
(parengta pagal [6, p.479])

Regionas/ Šalis	Kultūra	Švietimas	Sveikata	Socialinės paslaugos	Aplinkos apsauga	Plėtra	Teisė	Filantropija	Profesinės ir kita	NPO dalis darbo rinkoje
Vakarų Europa	19,0	20,5	16,4	24,8	2,0	5,4	4,1	0,5	7,4	10,3
JAV	9,0	18,5	34,2	22,1	1,0	4,0	4,9	1,0	5,3	11,9
Izraelis	8,6	41,4	27,2	16,0	0,6	0,8	2,0	1,6	1,7	11,0
Japonija	5,5	18,5	37,3	17,3	0,7	1,9	0,5	1,1	17,3	4,6
Australija	22,7	17,9	14,9	23,6	1,4	10,4	2,9	0,2	6,1	10,1
Vidurio Europa	34,5	13,8	6,7	17,6	4,9	5,4	3,4	3,1	10,6	1,7
Lotynų Amerika	9,2	35,9	10,9	17,1	1,0	10,1	1,1	0,5	14,1	3,0
Vidurkis:	18,2	23,4	15,6	20,8	2,1	6,2	3,0	1,1	9,5	6,9

Daug vertingos informacijos teikia ir duomenys apie NVO pajamų struktūrą. Įdomu tai, kad tik Vakarų Europoje ir Izraelyje viešojo finansavimo apimtys aplenkė NVO pajamas už suteiktas paslaugas ir iš narių mokesčio, istoriškai pirmąjį NVO pajamų šaltinį, kuris tebėra svarbiausias visose kitose šalyse ir regionuose. Privačios lėšos vidutiniškai sudaro dešimtadalį NVO pajamų. Tačiau jos labai svyruoja: nuo kuklių 2,5 proc. Japonijoje iki 20,5 proc. Vidurio Europoje. Vis dėlto procentinis pasiskirstymas gali sudaryti klaidingą išpūdį: šioje vietoje verta pridurti pastabą, kad, žvelgiant į absoliučius skaičius, Japonijoje privati parama 1995 metais siekė 6734 milijonus JAV dolerių, o Vidurio Europoje minėtieji 20,5 proc. sudarė 5564 milijonus JAV dolerių¹.

6 lentelė. NVO pajamos (be savonorių indėlio) pagal pajamų šaltinį ir regioną/šalį 1995 m., procentais
(parengta pagal [6, p. 480])

Regionas/ Šalis	Viešieji finansai	Privačios lėšos	Narių mokesčiai, pajamos už paslaugas
Vakarų Europa	55,6	7,2	37,2
JAV	30,5	12,9	56,6
Izraelis	63,9	10,2	25,8
Japonija	45,2	2,6	52,1
Australija	31,1	6,4	62,5
Vidurio Europa	33,3	20,5	46,1
Lotynų Amerika	15,5	10,4	74,0
Vidurkis:	40,1	10,5	49,4

Atsižvelgus į savonorių darbą (savonorių indėlis įtraukiamas į „privačios paramos“ kintamąjį; žr. 7 lentelę), NVO pajamų struktūra kinta: Vakarų Europoje, Japonijoje, Australijoje privačių lėšų proporcija išauga ketveriopai, JAV ir Vidurio Europoje – maždaug dvigubai.

7 lentelė. NVO pajamos (įskaitant savonorių indėli) pagal pajamų šaltinį ir regioną/šalį 1995 m., procentais
(parengta pagal [6, p.480])

Regionas/ Šalis	Viešieji finansai	Privačios lėšos	Narių mokesčiai, pajamos už paslaugas
Vakarų Europa	42,6	29,6	27,8
JAV	25,6	26,9	47,4
Izraelis	59,1	17,0	23,9
Japonija	41,5	10,7	47,8
Australija	25,4	23,4	51,2
Vidurio Europa	25,0	35,7	39,3
Lotynų Amerika	14,1	19,2	66,7
Vidurkis:	32,1	26,5	41,4

Kita puiki sociologinės pilietinės visuomenės paradigma pateikia „socialinio kapitalo“ sampratą. Įtakingiausias jos autorius yra R.D.Putnam, kurio knygos [7] laikomos epochos veikalais, prilygintinai Tocqueville knygoms. Šis autorius iš istorinės perspektyvos žvelgia į partijų, bažnyčių, visuomeninių organizacijų, profsajungų narystės ir veiklos tendencijas, į kolektyvinės veiklos sampratą ir populiarumą, aiškina, kas jai daro teigiamą ir neigiamą įtaką, ir fiksuoja, kokią įtaką socialinės pažintys ir draugystė turi

¹ Ibid, p. 480.

švietimui ir vaikų gerovei, asmens saugumui ir maloniai kaimynystei, ekonominei gerovei, sveikatai ir pasitenkinimui gyvenimu, demokratijai. Gretindamas autonomiškai surinktus statistikos ir viešosios nuomonės apklausų duomenis, jis randa svarbių sąsajų, leidžiančių pagrįsti išvalgą, kad socialinis kapitalas teikia ypatingos naudos individams ir bendruomenėms. *Socialinis kapitalas* – tai ryšiai tarp žmonių: socialiniai tinklai ir iš jų kylančios abipusiškumo (angl. *reciprocity*) normos bei pasitikėjimas ir patikimumas. Kitaip tariant, tai galima vadinti ir „pilietinėmis dorybėmis“. Skirtumas tas, kad socialinis kapitalas atkreipia dėmesį į tai, jog pilietinės dorybės yra ypač veiksmingos, kai jos apsuptos tankaus abipusių socialinių santykių tinklo. Visuomenė, kurioje daug dorų, bet izoliuotų asmenų, teturi mažai socialinio kapitalo. *Socialinis kapitalas* tuo pat metu yra ir *privati gėrybė*, ir *viešoji gėrybė*. Kai kurios investicijos į socialinį kapitalą atitenka pašaliečiams, o kai kurios patenkina tiesioginius investuojančio asmens interesus. Pavyzdžiui, Rotary ar Lions klubai telkia vietinę energiją ir surenka lėšų stipendijoms ar kovai su ligomis, bet tuo pačiu metu savo nariams teikia draugystės ir verslo kontaktus, kurie praverčia jiems asmeniškai. Visuomenė, kurioje paplitęs pasitikėjimas, yra efektyvesnė negu nepasitikėjimo persmelkta visuomenė – panašiai kaip pinigai efektyvesni negu tiesioginiai mainai (*barteris*). Jei nereikia iš naujo nustatinėti kiekvienos sąveikos taisyklių, tuomet daugiau dėmesio galima skirti veiklos plėtrai. *Socialinį kapitalą*, kaip ir bet kurią kitą kapitalo rūšį, galima panaudoti piktam: teigiamos jo pasekmės (abipusė parama, bendradarbiavimas, pasitikėjimas, institucijų efektyvumas) gali reikšti ir sektantiškumą, etnocentrizmą, korupciją. Sociologai (Mark Granovetter) išskiria dvi *socialinio kapitalo* atmainas: „tiesiantį tiltus“ (angl. *bridging, inclusive*) ir „sukaustantį“ (angl. *bonding, exclusive*). Grandinėmis sukaustančio kapitalo pavyzdžiai – etninės brolijos, bažnytinės moterų grupelės, kantri (angl. *country*) klubai. Šios bendruomenės stiprina grupės vidaus ryšius, išskirtinę tapatybę, homogeniškumą. Tiltus tiesiančiojo kapitalo pavydžiai – judėjimai dėl pilietinių teisių, jaunimo organizacijos, ekumeniniai religiniai sąjūdžiai. Šiose organizacijose orientuojamasi į išorę, vienijami socialiai įvairūs žmonės.

R.Putnam sukūrė *socialinio kapitalo indeksą*, kuris pagal penkis matmenis iš viso apima keturiolika rodiklių (žr. 8 lentelę).

Sociologinės pilietinės visuomenės interpretacijos nėra tokios vienakryptės ir vienbalsiai remiančios bet kokias pilietinės visuomenės apraiškas ir iniciatyvas kaip kad yra politologų atveju. Darbo rinkoje savanorystė probleminė: mokesčiai ir lengvatos NVO labai nėra palankūs laisvosios rinkos dvasiai, ir jie nebūtinai didina socialinę gerovę. Socialinis kapitalas,

kaip ir kiekvienas kitas realiai egzistuojantis objektas, turi savo šešėlį, tamsiąją pusę: bendruomeninės tradicijos ir vertybės gali riboti laisvę ir skatinti netoleranciją, socialinis kapitalas gali didinti socialinę stratifikaciją, stiprindamas ryšius su į save panašiais asmenimis, mažindamas individualių galimybių įvairovę ir pan. Sociologinės pilietinės visuomenės plėtros rekomendacijos daug mažiau efektingos, jos nuosaikesnės

8 lentelė. Socialinio kapitalo indekso komponentai pagal R. Putnam
(parengta pagal [7, p. 291])

Komponentas
Organizacinio bendruomenės gyvenimo matmenys: <ul style="list-style-type: none"> • Narystė vietinės organizacijos komitete (procentai) • Priklausomybė klubo ar organizacijos valdybai (procentai) • Pilietinių ir socialinių organizacijų skaičius 1000 gyventojų • Klubo susirinkimų, kuriuose dalyvauta, vidurkis • NVO narių skaičiaus vidurkis
Dalyvavimo viešajame gyvenime matmenys: <ul style="list-style-type: none"> • Dalyvavimas prezidento rinkimuose (dviejų pastarųjų rinkimų palyginimas) • Dalyvavimas susirinkimuose savivaldybėje arba mokykloje (procentai)
Bendruomenės savanoriškumo matmenys: <ul style="list-style-type: none"> • Nepelno organizacijų skaičius 1000 gyventojų • Vidurkis, kiek kartų dirbta bendruomenės projektuose • Vidurkis, kiek kartų savanoriškai dirbta
Neformalaus socialumo matmenys: <ul style="list-style-type: none"> • Sutinka, kad „Praleidžiu daug laiko su draugais“ • Vidurkis, kiek kartų priėmė svečius savo namuose
Socialinio pasitikėjimo matmenys: <ul style="list-style-type: none"> • Sutinka, kad „Daugeliu žmonių galima pasitikėti“ • Sutinka, kad „Dauguma žmonių yra garbingi“

ir aptakesnės. Jos akcentuoja poreikį lavinti, šviesti gyventojus, darbo vietas daryti palankesnes socialinei veiklai, skatinti kaimynų bendravimą, socialinį religijų atsivėrimą, aktyvų poilsį (pirmiausia TV žiūrėjimo sąskaita), dalyvavimą kultūrinėje veikloje. Vis dėlto ne mažiau svarbiu pilietinę visuomenę sąlygojančiu veiksniumi ir jos raiškos arena sociologai taip pat laiko valstybę, vyriausybę, politiką. Sociologai sako, kad reikia skatinti gyventojų dalyvavimą viešajame gyvenime, viešojoje sferoje. Pradėti reikėtų nuo politinių kampanijų reformos: mažinti finansinio kapitalo įtaką rinkimams, valstybės valdymui, savivaldai ir didinti socialinio kapitalo reikšmę. Kadangi laikas visuomenėje yra pasiskirstęs vienodžiau negu pinigai, pirmenybę reikėtų teikti tokiam dalyvavimui, kuriam asmuo skiria savo laiką, o ne pinigų. Valdžią reikia

kuo labiau decentralizuoti, valdžios institucijas daryti lankstesnes ir prieinamesnes piliečiams. R.D.Putnam vaizdžiai sako, kad tokiu pačiu pagrindu, kaip modernios valstybės, priimdamos kokią nors veiklos programą, reikalauja įvertinti jos įtaką aplinkai (angl. *environmental impact statement*), reikėtų įvesti ir valstybės reikalaujamą politinių bei ekonominių projektų įtakos socialiniam kapitalui vertinimą (angl. *social capital impact statement*) [7, p.413].

4. Viešojo administravimo paradigma

Viešojo administravimo paradigmoje domimasi konkrečiomis teisinėmis ir techninėmis pilietinės visuomenės raiškos galimybėmis ir variantais. Teisiniai dokumentai laikomi nevyriausybinų organizacijų veiklos ir jos vertinimo pagrindu. Viešojo administravimo sferoje tikroji pilietinės visuomenės diagnostika vyksta konkrečių valdžios institucijų ir NVO ryšių stebėjimo ir analizės pagrindu. Vartojamas vadybinis NVO apibrėžimas ir požiūris į jas. Jos apibūdinamos vadovaujantis trejetu kriterijų:

- 1) *atsakomybės* už vykdomą veiklą – jos telkia piliečius į asociacijas, skatina prisiimti asmeninę ir bendruomeninę atsakomybę už savo, savo aplinkos bei visuomenės reikalus;
- 2) veiklos *efektyvumo* – jos mažesnėmis nei valdžios institucijos sąnaudomis sprendžia problemas ir teikia kvalifikuotas paslaugas;
- 3) atstovavimo, *tarpininkavimo* – jos atstovauja savo narių ir visuomenės grupių interesams, daro įtaką valdžios sprendimams [9, 6-7].

Pagrindinis viešojo administravimo specialistų keliamas klausimas – kaip ir kodėl tradicinės valdžios institucijos turėtų/galėtų dalytis atsakomybę ir funkcijas su piliečių iniciatyvomis, kad būtų pasiekta visuomenei reikalingo socialinio saugumo ir gerovės bei teikiamų paslaugų geriausios kokybės.

Žvelgiant vadybininko žvilgsniu, ir valdžios institucijos, ir NVO visuomenėje turi tą pačią paskirtį – *užtikrinti ir sudaryti galimybę gauti paslaugas, atitinkančias bendruomenės poreikius*. Tačiau net ir esant tokius principus suvokiančioms, išsąmoninusioms ir propaguojančioms valdžios institucijoms bei NVO, išlieka svarbių klausimų, į kuriuos ieškoma veiksmingų, pragmatiškų, praktinių viešojo administravimo priemonėmis pasiekiamų atsakymų ir sprendimų:

1. Kaip apibrėžti funkciją, kurią atliks NVO?
2. Kaip pasiekti, kad NVO, atliekanti jai patikėtą funkciją, nuolat rūpintųsi geros praktikos plėtra?
3. Kaip objektyviai paskirstyti lėšas NVO projektams?
4. Kaip užtikrinti NVO veiklos tęstinumą konkurencinėje NVO kovoje?

5. Kaip patikrinti NVO funkcijų atlikimo rezultatyvumą ir efektyvumą?
6. Kaip plėtoti įvairių valdymo institucijų bendradarbiavimą, valstybės ar savivaldybių funkcijoms atlikti pasitelkiant NVO?

Viešojo administravimo specialistai siūlo spręsti šiuos klausimus kuriant formalizuotas valdžios institucijų ir NVO bendravimo ir bendradarbiavimo struktūras, grindžiamas dviem esminiais subsidiarumo ir partnerystės principais.

Subsidiarumo principas reiškia, kad teisingesnio skirtingos galios struktūrų atsakomybės ir funkcijų paskirstymo galima pasiekti pirmenybę teikiant individui bei jam artimiems socialiniams dariniams (šeimai, bendruomenei, savivaldybei) didesnių ir galingesnių darinių atžvilgiu. Paprasčiau tariant, visi klausimai, kuriuos gali išspręsti atskiras individas ar individų grupė, turi būti palikti jų atsakomybei.

Antras svarbus viešojo administravimo siekis – valdžios institucijų ir NVO *socialinės partnerystės* prielaidų sukūrimas ir plėtra – tai būtų bendravimą ir bendradarbiavimą užtikrinančios struktūros, pagrįstos aiškiais principais ir abipusiais išsipareigojimais, aiškiai apibrėžtos mainų, konsultavimosi ir finansinės paramos teikimo procedūrų. Atkreipiamas dėmesys ir į tai, kad toks bendradarbiavimas gali turėti daugybę formų ir kiekvienu atveju turi būti derinamasi prie konkrečių aplinkybių, tačiau išskirtini keli orientyrai – bendradarbiavimas kuo daugiau turi remtis šalių pasitikėjimo, lygiateisiškumo ir lankstumo principais [10, p.31-55]. Viešojo administravimo specialistai, pasitikėjimo problemą svarstyti lyg palikdami sociologams, o lygiateisiškumo – politologų kompetencijai, išskirtinį dėmesį skiria lankstumui, nes šiuo atveju kalbama apie bendradarbiavimą, į kurio sferą kiekvienas partneris atsineša savo finansus bei kitus išteklius ir jų panaudojimo taisykles bei tradicijas.

Atskirai vertėtų paminėti CIVICUS (Pasaulinis aljansas piliečių dalyvavimui stiprinti, būstinė Pietų Afrikoje, Newtown) [14] programos iniciatyvą sukurti pilietinės visuomenės indeksą ir pagal atskirų šalių atvejų studijas sudaryti pasaulinį pilietinės visuomenės tankio žemėlapi. Kaip įvardija patys projekto iniciatoriai ir organizatoriai, tai yra *tyrimo* ir *veiklos* projektas, kurio tikslas nustatyti pilietinės visuomenės būklę įvairiuose pasaulio kraštuose, sukurti duomenų bazę ir *paskatinti pilietinės visuomenės ugdymo iniciatyvas*. Tai originali ir moksliniams darbams nelabai būdinga formuluotė – šiuo projektu aiškiai siekiama daryti įtaką esamai situacijai ir ją keisti pageidaujama kryptimi. Būtent šis taikomasis elementas yra esminis viešojo administravimo paradigmos elementas. Šiame indekse žvelgiama į keturis pilietinės visuomenės matmenis: 1) kokia yra *struktūra*, kiek yra nevyriausybinių organizacijų, kiek jos veiklios, kieno interesams atstovaujama; 2) kokia yra

socialinė, ekonominė, politinė, kultūrinė ir teisinė pilietinės visuomenės *aplinka*, kokios įstatymai, kokios tradicijos; 3) kokios *vertybės* siejamos su pilietine visuomene, kokias vertybes skatina pati pilietinė visuomenė; ir 4) kokia pilietinės visuomenės *įtaka* sprendimų priėmimo procese, kiek efektyvi pilietinė veikla. Pastarasis aspektas irgi yra savitas viešojo administravimo paradigmos įnašas į pilietinės visuomenės studijas. Domėtis, kokią įtaką ir kaip atskiros struktūros daro visuomenės gyvenime – tai pirmasis žingsnis, strategijų, didinančių tokios pageidaujamos įtakos apimtį ir diapazoną, link. O būtent tokį strategijų kūrimo ir įgyvendinimo uždavinį sau kelia viešojo administravimo specialistai, skirtingai negu vien žinojimo plėtra besirūpinantys filosofai, politologai ar sociologai.

Išvados

Įvairių teorijų apžvalga leidžia teigti, kad pilietinė visuomenė yra svarbi mokslinė sąvoka ir daugialypis socialinis reiškinys. Filosofinė etinė ir kultūrologinė paradigma akcentuoja asmenybės reikšmę pilietinių iniciatyvų sklaidoje, taip pat suabsoliutina valstybės veiksnį. Pilietinis sąmoningumas, atsakingumas tapatinamas su išsilavinimu, plačiai suvokiamu civilizuo-tumu. O į visuomeninių santvarkų įvairovę ir kaitą žvelgiama rezervuotai ir reliatyviai. Politologinės teorijos domisi siauresniu pilietinės visuomenės aspektu – jos raiška ir pilnatve demokratinėje valstybėje. Čia kertinė yra interesų grupių sąvoka, daug dėmesio skiriama viešajai nuomonei ir viešajam diskursui. Pastaruoju metu plačiai analizuojama korupcijos tema, kuri yra lyg išvestinė (ar realus atspindys) šalyje veikiančių pilietinių vertybių. Sociologinė perspektyva į pilietinę visuomenę žvelgia kompleksiskai ir ją interpretuoja siejant su įvairiais politiniais, ekonominiais ir socialiniais reiškiniais. Svarbiomis sąvokomis čia tampa savanorystė, filantropija, pasitikėjimas ir pan. Viešojo administravimo teorijos plačiai remiasi aukščiau minimų teorijų įžvalgomis ir siekia joms suteikti praktinį pagreitį, atpažinti taikomuosius,

vadybiniam išmanymui imlius elementus, sukurti ir pagrįsti realistiškas strategijas, kaip plėtoti pilietinę visuomenę, kurią viešojo administravimo specialistai suvokia kaip vienareikšmiškai svarbų, teigiamą ir teisinėmis bei vadybinėmis priemonėmis įmanomą išpuoselėti reiškinį.

Literatūra:

1. Aristotelis. *Rinktiniai raštai. Nikomacho etika*. Vilnius: Mintis, 1990.
2. Lokas Džonas. *Esė apie pilietinę valdžią*. Vilnius: Mintis, 1992.
3. Arato, A., Cohen, J. *Civil Society and Political Theory*. Cambridge: The MIT Press, 1992.
4. Dobryninas A., Gaidys V., Gruževskis B., Poviliūnas A., Skapcevičius V., Šaulauskas M.P., Žukas S. *Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990/1998*. Vilnius: Garnelis, 2000.
5. Berglund, S., Aarebrot, F.H., Vogt H., Karasimeonov, G. *Challenges to Democracy. Eastern Europe Ten Years after the Collapse of Communism*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar, 2001.
6. Salamon, L.M., Anheier, H.K., List, R., Toepler, S., Sokolowski, W.S. *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999.
7. Putnam, R.D. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. N.Y., London, Toronto, Sydney, Singapore: Simon & Schuster, 2000.
8. Putnam, R. D. *Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*. Vilnius: Margi raštai, 2001.
9. Kučikas A. Didieji lūkesčiai. Kn.: *Savivaldybių ir nevyriausybinų organizacijų partnerystė*. Vilnius: Nevyriausybinų organizacijų informacijos ir paramos centras, 2001.
10. Augustinaitis A. Nevyriausybinų organizacijų (NVO) panaudojimas valstybės ar savivaldybės funkcijoms įgyvendinti. Kn. *Savivaldybių ir nevyriausybinų organizacijų partnerystė*. Vilnius: Nevyriausybinų organizacijų informacijos ir paramos centras, 2001.
11. Poviliūnas A. Pilietinė visuomenė. Kn.: Rimkutė J. (red.), *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo liber, 2001.
12. Karatnycky, A., Motyl, A., Graybow, C. (Eds.). *Nations in Transit 1998*. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1999.
13. <http://www.transparency.de/>
14. <http://www.civicus.org>

Irmina Matonytė

Theoretical Approaches in Civil Society Research

Summary

The overview of various theories allows us to conclude that civil society is an important scientific concept and a multi-layered phenomenon. Philosophical ethical and cultural paradigm stresses the importance of the personality in civil society initiatives, also it takes the role of the State as an absolute factor. Civic consciousness and responsibility when linked to education, is broadly understood as civility. Variety of social systems and their change is interpreted with reservation and in relative terms. Political scientists are interested in a more narrow aspect of civil society – into its manifestation and development under conditions of the democratic State. For them the basic is concept of interest groups is essential therefore public opinion and public discourse are in the focus of the research. Recently topic of corruption, interpreted as a reflection of the civic values functional in the given society, became very popular among the researchers. Sociologists view civil society as a political, social and economic complex. High importance is attributed to such concepts as volunteerism, philanthropy, trust, etc. Specialists of public administration base their insights on the background defined by the above-described theories and try to confer them practical meaning, recognize applicable elements, apt to managerial knowledge, create realistic strategies how to foster civil society that is considered to be an important, positive phenomenon that could be improved by the legal and managerial instruments.